

2. METODOLÓGIA RAKÚSKEJ EKONOMICKEJ ŠKOLY

Metodológia, resp. epistemológia (teória poznania) rakúskej ekonómie je jedným zo špecifických znakov tejto školy už od jej začiatkov (v dielach Carla Mengera). Možno uviesť predovšetkým legendárny „Spor o metódu“ (*Methodenstreit*), v rámci ktorého sa v druhej polovici 19. storočia stretol Carl Menger na jednej strane s predstaviteľmi nemeckej historickej školy (predovšetkým napr. Schmoller) na strane druhej.⁶² Hlavným bodom sporu bolo Mengerovo tvrdenie o existencii *a priori* znalostí, tvoriacich formu (v aristotelovskom ponímaní), ktorej prostredníctvom sa vyjadrovala esencia ekonomických fenoménov. Proti tomu stál metodologický relativizmus historickej školy, popierajúci akúkoľvek existenciu (kdekoľvek a kedykoľvek) všeobecne platných zákonov ekonomických (spoločenských) vied. Menger zastával názor, že pochopenie reality a histórie si vyžaduje poznanie teórie. No správnu teóriu, apodiktické pravdy, nemožno odvodiť z čistej empirie, ale len procesom vnútornej reflexie (*introspekcie*).⁶³

Na prelome 19. a 20. storočia patrilo takéto nazeranie na charakter ekonomického skúmania do hlavného prúdu vedy. Naproti tomu dnes, na začiatku 21. storočia, sa tento metodologický prístup nachádza jednoznačne na okraji ekonomického bádania, ktorému dominuje pozitivismus a empirizmus. Táto zmena však nenastala hneď, odohrala sa postupne. Jej počiatky siahajú do 30. rokov 20. storočia,⁶⁴ do obdobia poznačeného veľkými hospodárskymi otrasmi a nástupom keynesiánstva s jeho dôrazom na makroekonómiu a aktívnu národohospodársku politiku. Ekonómovia – podobne ako ich kolegovia z ostatných spoločenských vied – sa snažili o dosiahnutie vyššej miery exaktnosti a použiteľnosti svojej vedy. Z týchto dôvodov začali v oveľa väčšom rozsahu ako dovtedy aplikovať vedecké metódy, používané v „kráľovnej moderných vied“, fyzike. Širšie chápaný pozitivismus sa tak

⁶² Vo svojich *Untersuchungen* vystavil Menger ostrej kritike metodologické prístupy nemeckej historickej školy. Schmoller vzápätí publikoval pomerne pohrdavú recenziu tejto knihy, načo Menger v roku 1884 reagoval pamfletom *Die Irrtümer des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie*.

⁶³ Na detailnejší opis celého sporu pozri Bostaph, S.: *The Methodological Debate Between Carl Menger and the German Historicists*. *Atlantic Economic Journal*, 6, 1978, 3.

⁶⁴ Aj keď prvé snahy o infiltráciu ekonómie vedeckými metódami vlastnými fyzike sú podstatne staršieho dátumu. Na ich sumarizáciu pozri napr. Hayek F. A.: *Kontrarevoluce vědy*. Praha : Liberální institut, 1995.

postupne stal jedinou „vedeckou“ metódou ekonómie. „Novou rečou“ ekonómie sa stala matematika, ktorá bola nástrojom formalizácie vedeckých hypotéz. Novým zdrojom poznania sa stal zber a analýzy empiricky získaných dát. Rakúska ekonómia sa však novému trendu v ekonomickej vede neprispôsobila, práve naopak: jej predstavitelia naďalej zdôrazňovali význam introspekcie, axióm ľudského konania a logickej dedukcie. A z týchto pozícií kritizovali metodologické prístupy hlavného prúdu ekonómie.⁶⁵

2.1. KRITIKA EMPIRIZMU, POZITIVIZMU A EXPERIMENTÁLNEJ EKONÓMIE Z POHĽADU RAKÚSKEJ ŠKOLY

Podľa empirizmu (pozitivismu)⁶⁶ sú ekonomické tvrdenia, napr. že *zvýšenie ponuky peňazí v ekonomike vedie (ceteris paribus) k nárastu cenovej hladiny*, vo svojej logickej podstate totožné s prírodnými zákonmi. Predstavujú hypotetické vzťahy medzi dvoma, prípadne viacerými javmi či udalosťami. Formulujeme ich v tvare *ak X, tak (potom) Y*. Podobne ako hypotézy v prírodných vedách, aj ony musia byť neustále testované cez prizmu reality. Ekonomické tvrdenia tak nemôžu byť nikdy dokázané s definitívnou platnosťou. Pretože daný test (porovnanie teoretickej formulácie so skutočnosťou) je schopný maximálne preukázať neexistenciu rozporu medzi určitým tvrdením a danou konkrétnou skúsenosťou. Nič viac a nič menej. Naopak, kedykoľvek v budúcnosti sa táto hypotéza môže dostať do konfliktu s nejakou inou konkrétnou skúsenosťou, keďže je formulovaná univerzálnym, všeobecným, spôsobom. Takáto falzifikácia by však rovnako nemohla byť považovaná za definitívne vyvrátenie platnosti danej hypotézy. Nedokázala by totiž poprieť pôvodnú všeobecnú hypotézu o vzťahu dvoch javov (napr. rast ponuky peňazí verus rast cenovej hladiny) ako

⁶⁵ Na bližšiu analýzu všetkých dôležitých metodologických sporov medzi rakúskou školou a postupne sa rozvíjajúcou pozitivisticko-empirickou tradíciou v ekonómii pozri Soto, J. H. de: *The Ongoing Methodenstreit of the Austrian School. Journal des Economistes et des Etudes Humaines*. 8, 1998, 1, s. 75-113.

⁶⁶ Empiricko-pozitivistická metodológia sa tu chápe v širšom zmysle, zahrnujúcom všetky jej formy. Ako reprezentatívne diela jej rôznych odrôd pozri napr. Samuelson, P. A.: *Foundations of Economic Analysis*. New York : Atheneum, 1974 alebo Friedman, M.: *Metodologie pozitivní ekonomie*. Praha : Grada, 1997. Takisto Blaug, M.: *The Methodology of Economics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1980 a Popper K. R.: *Logic of Scientific Discovery*. New York : Harper and Row, 1959.

takých, ale len jej konkrétnu podobu v danom priestore a čase v rámci danej množiny ostatných pôsobiacich premenných.⁶⁷

Prirodzeným dôsledkom empiricko-pozitivistického metodologického prístupu je skepticizmus a relativizmus v štýle: v ekonómii je (takmer) všetko možné a zároveň nič nemožno považovať za definitívne isté.⁶⁸ V krátkosti možno zhrnúť dve základné premisy empirizmu:⁶⁹

1. Poznanie (znalosť) reality je empirického charakteru, t. j. musí byť verifikovateľné, alebo aspoň nesmie byť falzifikované pozorovaním, t. j. zmyslovou skúsenosťou. Takéto poznanie je zo svojej inherentnej podstaty obmedzené, keďže nie je nevyhnutné – jeho obsah by mohol byť úplne iný než v skutočnosti je. Všetko závisí od konkrétnej skúsenosti. Ak na druhej strane nie je poznanie verifikovateľné alebo falzifikovateľné, nejde o poznanie (znalosť) reality, ale len formy (slová, znaky, znamenia). Vtedy hovoríme o analytickom poznaní. Analytické výroky teda nepridávajú nič nové k nášmu poznaniu.
2. Druhá premisa nadväzuje na prvú a aplikuje ju na problematiku kauzality a predikcie. Podľa nej predpokladom kauzálnych vysvetlení je empirické potvrdenie hypotéz typu „ak A potom B“, resp. v prípade kvantitatívnych vzťahov „ak A vzrastie (poklesne) o x, tak B vzrastie (poklesne) o y“.

Empirizmus verzus apriorizmus

Ako sme už skôr uviedli, východiskovým tvrdením empirizmu je konštatovanie, že *poznania musí byť verifikované, alebo aspoň nesmie byť falzifikované empirickým skúmaním (poznania je teda výlučne empirickej povahy)*. Tvrdenia, ktoré nemožno verifikovať alebo falzifikovať, majú výlučne analytický charakter, t. j. neobsahujú žiadny nový poznatok, ktorý by už nebol

⁶⁷ Napr. skúsenosť, že v danom časovom intervale sme zaznamenali nárast ponuky peňazí a zároveň pokles cenovej hladiny, v žiadnom prípade neklasifikuje pôvodnú univerzálnu hypotézu ako nepravdivú. Len nás informuje, že pri daných pozorovaných podmienkach (povedzme zvýšenie outputu, rast dopytu po peniazoch atď.) sa neprejaví.

⁶⁸ Pozri Mises, L. von: *Epistemological Relativism in the Sciences of Human Action*. In: Money, Method, and the Market Process, Boston : Kluwer, 1990, s. 37-54.

⁶⁹ Na bližšie vysvetlenie pozri Hoppe H. H.: *Economic Science and The Austrian Method*. Auburn : Mises Institute, 1995.

obsiahnutý v samotnom tvrdení. Ak je však táto základná poučka empirizmu správna, nevyhnutne z nej vyplýva, že ona sama musí byť buď empirickej alebo analytickej povahy. Ak by mala analytickú povahu, dostal by sa empirizmus už na základe svojho vymedzenia do veľkých problémov, keďže podľa jeho učenia analytické tvrdenia neobsahujú žiadne nové poznatky a sú tautológiami.

Ak má na druhej strane toto jeho fundamentálne tvrdenie empirickú povahu, t. j. vypovedá niečo o realite,⁷⁰ čelí empirizmus inému logickému problému. V takom prípade totiž vôbec nie je a zo samotnej podstaty empirizmu ani nikdy nemôže byť isté, či je toto tvrdenie pravdivé, pretože jeho platnosť podlieha verifikácii (alebo aspoň absencii falzifikácie) a ako sme už dokumentovali, toto tvrdenie nemôže byť dokázané s definitívnou platnosťou. Z tohto dôvodu empirizmus nedokáže vyčerpávajúco zodpovedať (či už kladne alebo záporne) otázku prípadnej existencie apriórnych (neverifikovateľných alebo nefalzifikovateľných) a zároveň empirických (zmysluplných) tvrdení. Ako tvrdí Hans Hermann Hoppe: „Ak by centrálnym tvrdením empirizmu bola empirická premisa, empirizmus by úplne prestal byť epistemológiou, logikou vedy.“⁷¹

Navyše – ak empirizmus tvrdí, že hlavnou úlohou spoločenských vied je vysvetliť (predikovať)⁷² ľudské konanie prostredníctvom verifikácie a falzifikácie jednotlivých kauzálnych hypotéz, narážame na ďalší logický problém. Pretože v takom prípade by empiricko-pozitivistický bádateľ musel v príkrom rozpore so svojimi primárnymi princípmi a priori predpokladať existenciu časovo nemenných kauzálnych konštánt v ľudskom konaní. Pretože iba splnením tejto podmienky by mal celý proces verifikácie či falzifikácie jednotlivých hypotéz vôbec zmysel. Ak by totiž vzhľadom na čas nejestvovali nemenné kauzálne vzťahy medzi rôznymi príčinami a následkami ohľadne ľudského správania, boli by jednotlivé pozorovania (uskutočnené v rôznom čase) potvrdzujúce či popierajúce jednotlivé hypotézy neporovnateľné a bez akejkoľvek súvislosti.

To nás však vedie k ďalšiemu rozpornému bodu empirizmu. Aby sme boli schopní realizovať proces verifikácie a falzifikácie, t. j. nahradzovať staré popreté hypotézy novými, musíme byť schopní učiť sa. Toto nemôže empirizmus poprieť, lebo cieľom skúmania v empirických vedách je rovnako získavanie znalostí (učenie). Ak sa však dokážu ľudia učiť, potom nikto

⁷⁰ A ono naozaj niečo vypovedá, keď hovorí, že realitu nemožno spoznať bez (pred)zmyslovej skúsenosti, ktorá ako jediná môže hypotézu potvrdiť či poprieť.

⁷¹ Hoppe H. H.: *Economic Science and The Austrian Method*, ref. 69, s. 34.

⁷² Pozri Friedman, M.: *Metodologie pozitivní ekonomie*. Praha : Grada, 1997.

z nás nemôže logicky v danom momente vedieť, čo bude vedieť niekedy neskôr v budúcnosti a ako bude v tejto budúcnosti na základe týchto znalostí konať. Inak povedané, naše budúce znalosti, a teda aj konanie sú inherentne nepredvídateľné. Človek môže svoje poznanie a konanie analyzovať (uvažovať o jeho príčinách) a vysvetliť, až keď nastanú.

Z týchto dôvodov považujú metodológovia rakúskej školy empirizmus (pozitivismus) ako vedeckú metodológiu v spoločenských vedách (ekonómii) za kontradiktórnu, keďže za svoj hlavný cieľ si kladie správnu predikciu budúcich spoločenských fenoménov. Stručné konštatovanie: v oblasti spoločenských vied (ľudského konania) neexistujú žiadne empirické konštanty. To znamená, že poznanie, ako konali ľudia v určitej situácii v minulosti, nám nič nepovie o ich konaní v takej istej situácii v budúcnosti. Ľudia sa učia a ich správanie sa mení. Jediné logicky konzistentné východisko z tohto bludného kruhu je akceptácia existencie takej skupiny tvrdení, ktoré sú apriórne (poznateľné bez zmyslovej skúsenosti) a zároveň empirické (zmysluplné). To znamená, že musí existovať taká oblasť teórie (vedy), ktorá sa výrazne odlišuje od teórie v chápaní empirizmus.⁷³ V tom prípade je však empirizmus ako epistemológia chybný.

Korelácia neimplikuje kauzalitu

Spoločenské vedy sa zaoberajú skúmaním a vysvetľovaním ľudského konania a javov z neho vyplývajúcich. Nevyhnutnou súčasťou, či lepšie povedané, podstatou ľudského konania, je existencia, resp. možnosť voľby medzi rôznymi možnými alternatívami. Prirodzenosťou a súčasťou konajúceho človeka je vedomie a slobodná vôľa. Človek koná a svojím konaním – vedomou voľbou vhodných prostriedkov – sleduje dosiahnutie svojich cieľov. Zo skutočnosti, že človek svojím konaním sleduje dosiahnutie nejakého cieľa, nevyhnutne vyplýva, že vo chvíli, keď sa pre konanie smerujúce k dosiahnutiu tohto cieľa rozhodol, zaujímal tento cieľ najvyššie miesto na jeho pomyselnej stupnici hodnôt, t. j. spomedzi všetkých možných bol najviac preferovaným⁷⁴ v jeho vedomí v danej chvíli predstaviteľných a dosiahnuteľných alternatív.

⁷³ Na hlbšie vysvetlenie podstaty apriorizmu pozri Rothbard, M. N.: *In Defense of „Extreme Apriorism“*. In: Rothbard, M. N.: *The Logic of Action I.*, ref. 6 a Smith, B.: *In Defense of (Fallibistic) Apriorism. Journal of Libertarian Studies*, 1996, 12, s. 179-192.

⁷⁴ Výrok o konajúcich ľudských bytostiach, zámerne sledujúcich dosiahnutie svojich cieľov, má charakter axiómy, t. j. charakter univerzálne platného a nespochybniteľného tvrdenia.

Táto charakteristika ľudského konania je zároveň unikátna a jedinečná. Práve preto musí byť analyzovaná samostatným spôsobom, odlišným od metód a spôsobov štúdia prírodných vied.⁷⁵ V prírodných vedách – napríklad fyzike – pozorované a skúmané objekty (padajúce kamene, tečúci prúd vody a pod.) žiadne podobné vlastnosti nevykazujú. Metóda prírodných vied preto oprávnenne spočíva v pozorovaní empirických pravidielností medzi dvoma, resp. viacerými premennými, následného sformulovania hypotézy vysvetľujúcej tieto pravidelnosti ako zákonitosti, pozorovania a uskutočňovania kontrolovaných experimentov, v ktorých možno izolovať vplyv všetkých ostatných faktorov a meniť hodnoty len jednej premennej a sledovať tak jej vplyv na výsledok tohto experimentu (teda pozorovania a experimentovania, ktoré túto hypotézu buď potvrdia alebo vyvrátia). Naše poznanie zákonitostí (vo význame nevyhnutných vzťahov medzi samostatnými a odlišiteľnými skutočnosťami) v oblasti prírodných vied je tak založené na pozorovaní a tieto znalosti sú verifikovateľné, resp. falzifikovateľné našou skúsenosťou. Preto nemôžu byť univerzálne a nespochybniteľne platné – nové pozorovania môžu odhaliť nové korelácie z ktorých vyplynú nové, presnejšie a vhodnejšie hypotézy, potvrdzované, resp. vyvracané ďalšími pozorovaniami. Takto objavené zákony majú podobu „ak A, potom B“, alebo „so zvyšujúcim sa A dochádza k znižovaniu B“ a podobne. Nevyhnutným predpokladom takto formulovaných zákonov je presvedčenie, že pozorované javy sú v konštantnej a časovo nemennej príčinnej súvislosti s (predpokladanými) relevantnými faktormi, ktoré tieto javy spôsobujú. Bez tohto predpokladu by totiž nemalo

Samotný pokus vyvrátiť platnosť tohto tvrdenia by sám osebe bol konaním človeka s týmito charakteristikami, t. j. bol by vnútorne kontradiktórny, keďže by nevyhnutne predpokladal platnosť tvrdenia, ktoré sa snaží vyvrátiť. Z tejto a niekoľkých ďalších axiém možno logickou deduktívnou metódou odvodiť nespochybniteľné a univerzálne platné zákony týkajúce sa ľudského konania. Vedu o ľudskom konaní – praxeológiu – týmto spôsobom po prvýkrát predstavil Ludwig von Mises vo svojom opus magnum *Human Action*. K tomu pozri Mises, L. von: *Human Action, The Scholar's Edition*, ref. 59, a Rothbard, M. N.: *Man, Economy, and State*. Auburn : Mises Institute, 1993, s. 1-68.

⁷⁵K problematike tzv. metodologického dualizmu a odlišného epistemologického charakteru prírodných a spoločenských vied pozri napr. Mises, L. von: *Epistemological Problems of Economics*. New York : New York University Press, 1960; *Theory and History*, ref. 48; *The Ultimate Foundation of Economic Science*, ref. 61; Irvington-on-Hudson, Foundation for Economic Education, 2003 a Hayek, F. A.: *Kontrarevoluce vědy*, Praha : Liberální institut, 1995.

zmysel žiadne zákony formulovať. Ani neskoršie pozorovania, nepotvrdzujúce predpokladanú príčinnú súvislosť, tento predpoklad vo všeobecnosti nespochybňujú – znamenajú len, že sformulovaná hypotéza sa ukázala byť nesprávnou. Týmto spôsobom dochádza k sformulovaniu všetkých zákonov v oblasti prírodných vied (napr. gravitačného zákona). Akokoľvek sú tieto empiricko-pozitivistické metódy vhodné na skúmanie zákonitostí v prírodných vedách,⁷⁶ ich uplatňovanie v spoločenských vedách je koncepčne nesprávne a neopodstatnené. V dôsledku vyššie uvádzanej jedinečnosti predmetu skúmania spoločenských zákonitostí, existencie slobody a možnosti voľby neexistujú konštantné vzťahy medzi javmi súvisiacimi s ľudským konaním. Z tohto dôvodu je nemožné v plnej miere vysvetliť ľudskú voľbu poukázaním na iné pozorované javy. Aj pri akceptovaní nereálneho predpokladu, že je možné identifikovať všetky faktory, resp. podmienky ovplyvňujúce ľudské konanie, by kvôli existencii voľby ani v tom prípade nebolo možné v plnej miere vysvetliť ľudské konanie vo forme „pozorované správanie X vyplýva zo skutočnosti Y, resp. kombinácie istých skutočností T, U, V“. Zo skutočnosti, že každé ráno po celý svoj život vypijem na raňajky šálku kávy nemožno odvodiť, že sa tak stane aj zajtra, alebo že táto skutočnosť je v príčinnej súvislosti s inými pozorovanými javmi. Človek, nachádzajúci sa v identickej situácii v dvoch rôznych časových okamihoch, môže zvoliť úplne odlišné spôsoby konania.

Podstata slobody voľby v ľudskom konaní znamená, že ľudské konanie nemôže ako také byť nevyhnutne a deterministicky spájané so žiadnymi inými skutočnosťami, faktmi či okolnosťami. Hoppe⁷⁷ poukazuje na vnútornú kontradiktórnosť pozitivistického prístupu k spoločenským vedám a tvrdí, že žiadny výskum založený na princípoch „vedeckého“ skúmania príčinných súvislostí nie je v spoločenských vedách možný. Na margo neudržateľnosti predpokladu o konštantnom pôsobení príčinných faktorov v čase – nevyhnutného predpokladu pozitivistickej epistemológie – uvádza túto argumentáciu: Človek, formulujúci a potvrdzujúci, resp. vyvracajúci hypotézy a následne vytvárajúci nové hypotézy, musí byť schopný prijímať nové poznatky a učiť sa. Ak však zo skúsenosti možno odvodzovať nové poznatky, potom nikto nemôže s určitosťou v istom okamihu vedieť, čo bude vedieť v budúcnosti a ako bude na základe tejto vedomosti konať. Zdôvodniť príčiny

⁷⁶ Niektorí autori, ako napr. Hoppe, H. H.: *The Economics and Ethics of Private Property*. Boston : Kluwer, 1993, dokonca pochybujú o vhodnej aplikovateľnosti empirizmu aj v prípade prírodných vied.

⁷⁷ Hoppe, H. H.: *Is Research Based on Causal Scientific Principles Possible in the Social Sciences?* Ratio, XXV, 1, 1983.

svojho konania môže len spätne, po tom, čo sa uskutoční, pretože vysvetliť či objasniť svoje znalosti a spôsoby, akým na ich základe človek konal, môže až po tom, ako tieto vedomosti získal. Keďže meniace sa znalosti sú nevyhnutnou súčasťou konania, predpoklad o časovo nemenných príčinách ľudského konania je vnútorne kontradiktórny a neudržateľný.⁷⁸

Navyše, možnosť voľby a neustále sa meniace okolnosti a spoločenské javy neumožňujú uskutočňovať laboratórne experimenty, v ktorých by bolo možné zahrnúť všetky faktory, ovplyvňujúce ľudské konanie, izolovať a kontrolovať ich a vyvodiť z nich vplyv jednej premennej na ľudské konanie. Ľudské konanie ovplyvňuje množstvo faktorov, ktoré sa v čase a priestore neustále menia, niektoré pôsobia paralelne, iné protikladne. Rozhodnúť, v akej miere sa „podieľali“ na celkovom výsledku – danom rozhodnutí jednotlivca – nie je možné.⁷⁹

Všetky komplikované a fundovane pôsobiace regresné analýzy, ekonometrické modely a ďalšie spôsoby kvantifikácie a identifikácie „príčinných“ súvislostí spoločenských javov sú teda podľa metodológie rakúskej školy v prísnom zmysle slova nevedecké.⁸⁰

Z predchádzajúcich viet je jasná nedostatočnosť všetkých variácií historicizmu, pozitivizmu, empirizmu i metódy falzifikácie ako samostatných vedeckých prostriedkov skúmania. Jedinou možnosťou, ako sa môžeme pomocou nich dopracovať k univerzálne platným znalostiam v

⁷⁸ K tomu pozri bližšie Hoppe, H. H.: *The Economics and Ethics of Private Property*, ref. 76, s. 223 a nasl.. Takisto pozri *Is Research Based on Causal Scientific Principles...*, ref. 77. J. G. Hülsmann tento postup jednoducho vysvetľuje takto: „Ľudské konanie môže byť predmetom kauzálnych zákonitostí len v prípade, že existuje konštantnosť v našich myšlienkových pochodoch. Spoločenskovedný pozitivista sa však svojím výskumom snaží pridať k už existujúcim znalostiam nové poznanie a prekonať tak predchádzajúce poznanie. Jeho výskum tak smeruje k vyvráteniu predpokladu, na ktorom je založený.“ Pozri Hülsmann, J. G.: *Facts and Counterfactuals in Economic Law. Journal of Libertarian Studies*, 17, 1, 2003, s. 66.

⁷⁹ Ako uvádza Rothbard, „akýkoľvek historicko-štatistický fakt predstavuje komplexný výsledok pôsobenia mnohých kauzálnych vplyvov a sám osebe nemôže byť použitý ako jednoduchý prostriedok, pomocou ktorého by bolo možné skonštruovať kauzálnu teóriu.“ Rothbard, M. N.: *Man, Economy, and State*, ref. 74, s. 862.

⁸⁰ Ďalšou výhradou voči takýmto kvantitatívnym analýzám je ich bezúčelnosť. Akékoľvek zhromažďovanie a analýza dát z minulosti sa týka len historických skutočností a nemá žiadnu relevanciu pre predikciu budúcich udalostí.

oblasti ekonómie (ekonomickým zákonom), je ich spojenie s logickou dedukciou, vychádzajúcou z axióm ľudského konania.

Homo oeconomicus a experimentálna ekonómia

Nielen ekonómom, ale každému, kto sa hlbšie zamyslí nad konceptom *homo oeconomicus*, musí byť jasné, že vôbec nezodpovedá charakteru ľudských bytostí a ich konaniu. Skôr naopak, často jeho uplatňovanie vedie nevyhnutne k záverom, ktoré sú v príkrom rozpore so zdravým rozumom a bežne pozorovanou realitou.

Na to, že ľudia sa nesnažia maximalizovať svoje monetárne ciele (niekedy nesprávne označované ako materiálne), predstavitelia rakúskej ekonomickej školy počnúc Mengerom⁸¹ a pokračujúc Misesom⁸² upozorňovali už dávno pred vznikom experimentálnej a psychologickéj ekonómie.⁸³ Už na začiatku vzniku modernej (marginalistickej) ekonomickej vedy tvrdo kritizovali Walrasa, Jevonsa i Marshalla⁸⁴ a ich nasledovníkov, ktorí stvorili základy dnešnej neoklasickej paradigmy (súčasný hlavný prúd ekonómie).

Pranierovali ich za zneužívanie tohto aj iných, z neho vyplývajúcich metodologických pilierov. Niet totiž najmenších pochyb o tom, že ľudia sa nesprávajú ako živé registračné pokladnice, vyberajúce si zo známych cieľov a prostriedkov to, čo im umožní maximalizovať ich peňažné príjmy. V tom možno dať predstaviteľom experimentálnej a psychologickéj ekonómie zapravdu. Avšak takmer vo všetkom inom sa podľa rakúskych ekonómov v podstate mýlia minimálne tak výrazne ako terče ich kritiky – neoklasickí ekonómovia. Niekedy dokonca používajú, resp. zneužívajú tie isté „vedecké“ metódy ako oni.

⁸¹ Menger C.: *Principles of Economics*, ref. 33.

⁸² Mises L. von: *Epistemological Problems of Economics*. New York : New York University Press, 1960 a *Human Action, The Scholar's Edition*, ref. 59.

⁸³ Typickú prezentáciu princípov experimentálnej a behavioralistickej ekonómie pozri v Smith, V. L.: *Papers in Experimental Economics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1991 a *Bargaining and Market Behavior: Essays in Economics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. Takisto Kahneman, D. – Traversky, A. (editori): *Choices, Values and Frames*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.

⁸⁴ Marshall, A. : *Principles of Economics: An Introductory Volume*. New York : McMillen, 1949.

To, že sa človek nezamestná v tej firme, ktorá mu ponúka najvyššiu mzdu (monetárne ocenenie), ale v niektorej inej, neznamená, že sa nespráva ako egoista, resp. že ním v danom momente prestal byť. Ľudia vždy konajú tak, aby maximalizovali svoje celkové uspokojenie. Nie tak, aby maximalizovali svoje peňažné uspokojenie. Každý z nás má inú škálu hodnôt a preferencií, ktorá sa však časom takisto mení. Niektorí môžu v danom okamihu preferovať zamestnanie síce menej peňažne ohodnotené, ale poskytujúce viac vnútornej pohody a satisfakcie. Niektorí iní, alebo ten istý jednotlivec v inom momente, by však uprednostnil prácu s väčším finančným ohodnotením pred tou s nižším finančným ohodnotením, hoci s väčšou duchovnou satisfakciou. To všetko závisí práve a jedine od subjektívnej škály preferencií každého z nás v okamihu slobodnej voľby medzi rôznymi možnosťami. Ak sa niekto rozhodne, že radšej strávi týždeň dovolenky so svojimi najbližšími ako by týždeň chodil do práce a zvyšoval si tak monetárny majetok, nemožno ho označiť za neegoistu. Naopak, on jasne sledoval svoje najhodnotnejšie ciele a ich naplneniu obetoval tie menej hodnotené.

Ak Matka Tereza väčšinu svojho života obetovala pomoci iným (hladným, chudobným a chorým), neznamená to, že sa úplne alebo čiastočne zbavila egoizmu. Matka Tereza, tak ako každý z nás, sledovala svoje najväčšie pocitované a dosiaľ neuspokojené potreby (ciele). Z tohto pohľadu bola egoistkou – tak ako my ostatní. Niektorí by, samozrejme, mohli oponovať: sebaobetovanie v prospech iného je pravým opakom egoizmu. *Ale egoizmus v ekonomickom (praxeologickom) ponímaní sa netýka obsahu cieľov. Týka sa toho, či sa daný jednotlivec snaží uspokojiť zo všetkých svojich síl práve a jedine svoje subjektívne najväčšie pocitované ciele.* Keď Matka Tereza venovala všetky prostriedky, čas a námahu záchrane duší a tiel chudobných a chorých, robila tým len to, že striktno sledovala svoje hodnoty a ciele. Iste, pre mnohých z nás predstavujú tieto ciele vrchol šľachetnosti a cnosti. Sú to však čisto subjektívne hodnotenia. Existujú totiž aj jednotlivci, pre ktorých majú šľachetnosť a cnosť úplne iný význam. Ale čo je dôležitejšie, každý z nás má iné ciele a hodnoty, ktoré sa časom menia. A každý z nás sa ich snaží uspokojiť čo najrýchlejšie a s najmenšími nákladmi – s čo najmenším obetovaním ostatných cieľov. Inak povedané, z daných nám prístupných prostriedkov a času sa snažíme vyťažiť čo najviac „dobrá“ (*goods*) pre seba. Medzi takéto *goods* prirodzene patrí aj to, ako moju osobu a moje konanie vnímajú spoločnosť a komunita, v ktorej žijem. Ak má napríklad určité povolanie v mojej komunite veľmi negatívny imidž a ja si veľmi zakladám na svojej povesti v danej komunite, vyplýva z toho, že som ochotný dané zamestnanie vykonávať len za oveľa väčšiu peňažnú odmenu ako v spoločnosti, kde táto

profesia nemá takú negatívnu povest', alebo kde ju dokonca vnímajú pozitívne. Teda záver, že konanie ľudí ovplyvňujú aj sociálne normy, hodnoty a reciprocita, nevymysleli experimentálni ekonómovia. Rakúski ekonómovia a (prakticky zmysľajúci ľudia) si tieto skutočnosti uvedomili už dávno.

Prirodzene, naše činy – niektoré viac a niektoré menej – sa dotýkajú aj ostatných. Niektoré z nich prinášajú ostatným viac dobra, niektoré menej. Každý z nás vie sám ohodnotiť, či dané konanie toho druhého mu jeho subjektívne uspokojenie zlepšilo alebo zhoršilo. Na základe toho môžeme označiť daného človeka za dobrého alebo zlého. Ale bez ohľadu na toto označenie zostáva vždy egoistom, t. j. človekom účelne konajúcim, aby dosiahol svoj najhodnotenejší cieľ. Toto konštatovanie nemusíme empiricky testovať. Ani by sa to nedalo. A keby aj áno, jediný záver by bol, že v danom momente daný človek konal ako egoista – a nič viac. Nevedeli by sme teda, či tak koná vždy a či tak konajú všetci. A ak by sme zistili, že tak nekonal, mohli by sme povedať, že to spôsobili „nepriaznivé“ vonkajšie podmienky testu.

Atómy a iné objekty skúmania v prírodných vedách nemajú vlastnú vôľu, ľudské bytosti ňou bezpochyby disponujú. Ved' práve preto sú ľuďmi. A keďže slobodná vôľa spôsobuje, že ľudia sa nesprávajú stále rovnako, ale ich preferencie, hodnoty a vedomosti sa menia,⁸⁵ t. j. z nich vyplývajúce konanie sa tiež mení, nemožno na základe empirických pozorovaní minulosti určiť kvantitatívne funkčné vzťahy medzi podmienkami okolia a konaním ľudí tak, ako je to možné napríklad pri atómoch. Inak povedané, empirické a ekonometrické pozorovania a testy, založené na minulých faktoch (na iných sa ani zakladať nemôžu), sú len opisom konania daného jednotlivca alebo skupiny jednotlivcov v danom časovom momente či intervale. Sú iba ekonomickou históriou, ktorá nemôže aspoň kvalitatívne apodikticky predpovedať budúci vývoj, a teda ani prispieť k formulovaniu ekonomickej teórie. Môže ju len ilustrovať. Naopak, na vysvetlenie týchto minulých dát, priestorovo a časovo špecifických, potrebujeme ekonomickú teóriu, čiže všeobecne (časovo a priestorovo) platné ekonomické zákony. A k nim sa môžeme dopracovať len pomocou logicky správnej dedukcie, vychádzajúc zo základných axiém.

Experimentálni ekonómovia robia presný opak. Minimálne v takej istej, ak nie vo väčšej miere používajú metódy, ktoré zneužívajú nimi kritizovaní neoklasici. A tak nám môžu povedať jedine to, či daný jednotlivec v danom čase a na danom mieste preferoval to alebo

⁸⁵ Reprezentatívny neoklasický model konštantných ľudských preferencií pozri v Becker G.S.: *Teória preferencií*. Praha : Grada, 1997.

ono. Nič viac. To nie je ekonomická teória. To je ekonomická historická deskripcia, opis minulosti.⁸⁶

Ďalším metodologickým problémom experimentálnej ekonómie je skutočnosť, že na trh – ako nám ukázali Mises⁸⁷ a Murray N. Rothbard⁸⁸ – sa nemožno hrať. Jediná možnosť, ako môžeme zistiť, čo ľudia chcú, je pozorovať ich konanie v reálnej situácii. Žiadne laboratória, počítače a modelové hry na trh neposkytnú nikdy skutočnú náhradu za trh. Práve z tohto dôvodu zlyhal aj socializmus. Až keď ľudia so svojimi vlastnými reálnymi prostriedkami volia medzi reálnymi cieľmi a zároveň môžu neustále hľadať nové ciele a prostriedky, možno naozaj pozorovať ich preferencie, ktoré na trhu svojím konaním demonštrujú. Ale aj relevantnosť takto demonštrovaných preferencií je obmedzená výlučne na daný moment a daného jednotlivca a nemožno ju univerzalizovať na všetkých ľudí v každom časovom okamihu. Ľudské ciele a hodnoty sú totiž u každého človeka a v každom čase iné a časom sa menia.

Odpoveď na nesprávnu vedeckú metódu neoklasikov nám nedajú umelé ekonomické experimenty, ktoré sa redukujú na opis minulosti. Dáva ju zdravá ekonomická teória, ktorá sa odvíja z logicky správnej dedukcie založenej na nevyvrátiteľných faktoch o ľudskej podstate, t. j. o slobodnej vôli a účelovom konaní, ktoré sleduje subjektívne najhodnotenejšie ciele každého jednotlivca v každom okamihu – a tou je podľa ekonómov rakúskej školy tzv. „praxeológia“.

Z knihy Štefunko, Martin: *Ekonómia slobody*, Kalligram, 2005, www.iness.sk

⁸⁶ Bližšie vysvetlenie vzťahu medzi (ekonomickou) históriou a (ekonomickou) teóriou pozri v Mises, L. von: *Theory and History*, ref. 48.

⁸⁷ Mises, L. von: *Human Action, The Scholar's Edition*, ref. 59.

⁸⁸ Rothbard, M. N.: *Man, Economy, and State*, ref. 74 a *The Logic of Action I.*, ref. 6.